

Asevelvollisuus seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen näkökulmasta

Jukka Lehtonen, VTT, kasvatustieteiden
dosentti, yliopistonlehtori,
Käyttäytymistieteiden laitos, Helsingin
yliopisto, jukka.p.lehtonen@helsinki.fi

Uusi hanke

- Tutkinut seksuaalisuutta ja sukupuolta erityisesti kasvatuksen, koulutuksen ja työelämän konteksteissa
- Uusi hanke (SA 2013-2016, Hanken; johtaja Jeff Hearn): "Enabling South African and Finnish youth towards new traditions on non-violence, equality and social wellbeing"
- Oma osuus keskittyy Setan nuorten toimintaan ja nuorten toimijuuteen suhteessa mm. väkivaltaan, hyvinvointiin ja yhdenvertaisuuteen

Aihe

- Asevelvollisuuden suorittaminen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen näkökulmasta
- Moninainen ryhmä, moninaiset valinnat
- Sukupuolen rakentuminen: maskuliinisuuden linnake?
- Yhdenvertainen kansalaisuus?

Seksuaalivähemmistöt

- Lesbot, homot, biseksuaalit ja muut, joilla seksuaalisia tunteita tai käyttäytymistä samaa sukupuolta olevia kohtaan
- Ei-heteroseksuaalisuus (tekoja= määrittelyjä, tunteita, käytäntöjä)
- Vaihtelevia arvioita, noin 10 % väestöstä
- Selkeä enemmistö aikuisista seksuaalivähemmistöistä tuntenut seksuaalisia tunteita samaa sukupuolta olevia kohtaan jo ennen peruskoulun päättymistä

Sukupuolivähemmistöt

- Intersukupuoliset ja trans-ihmiset eli transvestiitit, transsukupuoliset (transnaiset ja –miehet), transgender-ihmiset
- Intersukupuolisilla ruumis moninainen suhteessa kaksijakoiseen sukupuoli ajatteluun (vauvat, murrosikäiset, aikuiset)
- Transvestiitit (sukupuolikaksinaisuus, 10-12 v. iässä ensimmäiset vaatekokeilut, pääosin miehiä)
- Transsukupuoliset (ristiriita oman ja ympäristön mieltämän sukupuolen välillä, sukupuolenkorjausprosessi, usein ennen kouluikää)
- Transgender (sukupuolten välillä, ulkopuolella, kaksisukupuolisuus)

Asevelvollisuus

- Seksuaalinen suuntautuminen ei saa olla peruste syrjiä, näin asevelvollisuuslaissa; käytännön toimet syrjinnän ehkäisemiksi puuttuvat?
- Homo- ja biseksuaalisuus ei kelpaa vapautusperusteeksi, homoseksuaalisuus poistui sairausluokituksesta 1981
- Sukupuolen moninaisuuteen liittyvät perusteet ovat kelvanneet
- Transvestisuus poistui sairausluokituksesta 2011

Tausta + aineisto

- 30 ei-heteroseksuaalisen nuoren haastattelut (3 transsukupuolista):
- Lehtonen, Jukka 2002 Ei-heteroseksuaaliset nuoret työssä ja asevelvollisuutta suorittamassa. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.
- Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä –tutkimushanke (726 seksuaalivähemmistöön ja 108 sukupuolivähemmistöön kuuluvaa vastaajaa):
- Lehtonen, Jukka 2004 Ammatinvalinta ja ei-heteroseksuaalisuus. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.): "Eihän heterotkaan kerro..." Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. ESR tutkimukset ja selvitykset 2/04. Helsinki: Työministeriö. 143-168.
- Lehtonen, Jukka 2004 Sukupuolivähemmistöt ja ammatinvalinta. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.): "Eihän heterotkaan kerro..." Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. ESR tutkimukset ja selvitykset 2/04. Helsinki: Työministeriö.169-180.

Uusi aineisto

- Nuorten uusintahaastattelut (2003, seitsemän vuoden jälkeen ensimmäistä haastatteluista, 6 nuorta, joista kaksi transsukupuolisia)
- Hyvinvoiva sateenkaarinuori –kysely (2013, Setan ja Nuorisotutkimusverkoston yhteishanke, Katarina Alanko, 1623 kpl 15-25 –vuotiasta nuorta, + noin 1000 vanhempaa/heteroa) ja pari kysymystä asevelvollisuudesta

Kysymykset

- Jos haluat, voit kertoa tarinan erilaisista hyvinvointiin liittyvistä kokemuksistasi, tilanteista tai tapahtumista, jotka liittyvät sukupuolen kokemiseen tai ilmaisuun tai seksuaaliseen suuntautumiseen erilaisissa ympäristöissä. G) Asevelvollisuuden suorittaminen (armeijakokemukset, kutsunnat, siviilipalvelus, halukkuus hakeutua asepalvelukseen).
- Kysymykset sukupuolikokemuksen/seksuaalisen suuntautumisen salaamisesta epäasiallisen kohtelun pelon takia varusmiespalveluksessa & niihin liittyvien asenteiden vaikutuksesta armeijan suorittamiseen, kuinka moni tällä hetkellä varusmies- tai siviilipalveluksessa?

Ei-heteroseksuaaliset + asevelvollisuus

- Selvä enemmistö ei-heteroseksuaalisista miehistä suorittaa asevelvollisuuden varusmiespalveluksena, kuitenkin harvemmat kuin keskimäärin
- Hyvin pieni vähemmistö ei-heteroseksuaalisista naisista suorittaa vapaaehtoisen varusmiespalveluksen, kyselyn (2002) mukaan hieman useammat kuin keskimäärin
- Ei-heteroseksuaaliset miehet jonkin verran yliedustettuina siviilipalveluksen suorittamisessa ja vapautuksen saaneissa

Sukupuolivähemmistöt+asevelvollisuus

- Transvestiiteista ja transnaisista enemmistö oli suorittanut asevelvollisuuden varusmiespalveluksena kyselyn (2002) mukaan (transnaiset miehinä)
- Transmiehet harvoin, osa juridisen miehen statuksen saatuaan ovat asevelvollisia ja heistä osa suorittaa asevelvollisuuden

Seksuaalisen suuntautumisen merkitys

- Miehistä: 68 % ei merkitystä, 2 % lisännyt halua, 27 % vähentänyt halua, eos 7%
- Niistä, joilla se oli vähentänyt halua asevelvollisuuden suorittamiseen varusmiespalveluksena, osa oli kuitenkin suorittanut varusmiespalveluksen, osa oli suorittanut siviilipalveluksen ja osa saanut/hankkinut vapautuksen
- Naisista: 88 % ei merkitystä, 1 % lisännyt halua, 1 % vähentänyt halua, eos 10 %

Sukupuolikokemuksen merkitys

- Transvestiiteistä useimmilla ei merkitystä, muutamalla vähentänyt halua ja yhdellä lisännyt (N=49)
- Transnaisista useimmilla ei merkitystä, mutta melko monilla vähentänyt halua, yhdellä lisännyt (N=40)
- Transmiehistä puolella ei merkitystä, neljäsosalla lisännyt halua, osalla vähentänyt (N=16)

Uusi tutkimus

- Tällä hetkellä kyselyn vastaajista varusmies- tai siviilipalveluksessa oli 17 miesvastaajaa (20-24 v.)
- Alustavien tulosten perusteella vaikuttaa siltä, että ei-heteroseksuaalisista miehistä enemmistö on salannut tai jättänyt kertomatta seksuaalisen suuntautumisen varusmiespalveluksessa epäasiallisen kohtelun pelossa (noin 10 % oli ollut avoin)
- Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöasenteet ovat vaikuttaneet armeijan suorittamiseen paljon tai vähän etenkin ei-heteroseksuaalisten miesten (30-50 % ikäryhmästä riippuen) ja trans-ihmisten (35-40%), joiden syntymäsuokupuoleksi on määritelty mies, joukossa (Melko paljon harvemmin trans-ihmisillä (13-24%), joiden synt.sp määr.nainen ja hyvin harvoin ei-heteroseksuaalisilla naisilla 2-5%).
- 20-24 v. ei-heteromiehistä neljäsosalla asenteet vaikuttivat paljon ja neljäsosalla vähän armeijan suorittamiseen.

Avovastaukset

- Kysymykseen vastasi vain pieni osa kaikista, eniten kiinnostusta löytyi miesvastaajilta
- Osa vastasi lyhyesti, ettei ole vielä suorittanut, ei kokemusta siitä tai ei koske minua.
- Osa kertoi syistä hakeutua muuhun kuin varusmiespalvelukseen.
- Osa kertoi armeijakokemuksista.
- Osa kertoi terveyteen liittyvistä syistä, jotka vaikuttivat vapautukseen.

Transmiehet

- ”Kohta lähden muuttamaan henkilötunnustani, jonka jälkeen kutsu käy. Haluaisin suorittaa tämän jotenkin, mutta en tiedä miten.”
- ”Koska syrjivä lakijärjestelmä pitää minua tyttönä, en joutunut kutsuntoihin. Harkitsin armeijaan menemistä, mutta epäilin, että siellä minua vasta kohdeltaisiinkin kuin tyttöä, ja kokemus olisi vain kauhea.”

Muut transihmiset

- ”Kutsunnoissa transsukupuolisuus otettiin vain lisähuomiona esille, sain vapautuksen terveydellisistä syistä.”
- ”En ymmärtänyt vielä transasioita tuohon aikaan, mutta armeija oli ”liian miehinen” paikka kuitenkin.”
- ”Ilmoittauduin sivariksi suoraan trans-identiteettini vuoksi.”

Ei-heteroseksuaaliset naiset

- ”Olen halunnut hakea asepalvelukseen jo pikkutyöstä. Nyt näyttäisi siltä, että olen menossa sinne tämän vuoden heinäkuussa. Vietin monta yötä/päivää/viikkoa pohtien, uskallanko sittenkään hakea sinne, koska olen lesbo. Päätin, että en anna mahdollisten ennakkoluulojen pilata unelmani tavoittamista ja pistin hakemuksen menemään.”
- ”Pienestä asti halusin käydä asepalveluksen. Isäni kielteli, ja lopulta terveysongelmat tulivat esteeksi. Harmittaa kyllä yhä.”
- ”Teininä tunsin itseni niin miehiseksi, että harkitsin armeijaan menoa. Lopulta kuitenkin tajusin, että en menisi armeijaan, vaikka olisin mies. Mielestäni on aivan älytöntä, että vain miehillä on asevelvollisuus. Olisi hyvä, että asevelvollisuus olisi kaikille vapaaehtoinen - tai kaikille jossain määrin pakollinen.”
- ”Haluaisin totaalikieltäytyä, mutta biologinen sukupuoli ei oikeuta siihen”.

Ei-heteroseksuaaliset miehet

- ”Kutsunnoissa korostettiin miehen miehekkyyttä ja sitä, että mies on mies. Kertoessani halukkuudestani siviilipalvelusta kohtaan, minuun muodostettiin tuomitsevia katseita ja närkeä. En koe olevani tarpeeksi mies suorittamaan jotain niin ”maskuliinista”. ”
- ”Suoritin siviilipalveluksen ja uskon, että jollain tavalla siihen vaikutti äijäkulttuurin vastustus ja siihen taas vaikutti seksuaalisuuteen liittyvät kokemukseni. ”
- ”Hankin vapautuksen asevelvollisuudesta mielenterveysongelmieni perusteella, koska pelkäsin niin paljon tulevani kiusatuksi tai syrjityksi niin heteromiesvaltaisessa paikassa.”
- ”Toisaalta olisin halunnut suorittaa armeijan, mutta koin etten ollut ”tarpeeksi miehekäs” siihen. Olen enemmän hiljaista taiteilijatyypin, joten armeijan ympäristö olisi ollut ehkä liian karu ja miehekäs minulle.”

Ei-heteroseksuaaliset miehet

- ”Minut on vapautettu armeijasta varsin iäkkäänä. Hain vapautusta osaksi varmasti homoseksuaalisuuteni ja siihen liittyvän ahdistuksen vuoksi: en olisi voinut täysillä armeijassa olla oma itseni. Ystävieni kokemukset ovat samanlaisia.”
- ”Menin sivariin, koska en uskaltanut homouden vuoksi mennä armeijaan. Pelkäsin sen vuoksi syrjintää tai sitä, että asiaa pitäisi piilotella. Sivari meni tosi hyvin, mutta myöhemmin harmitti, ettei tavallaan voinut mennä armeijaan, mikä olisi ollut hauskaa.”
- ”En ole halukas asevelvollisuuden suorittamiseen, asia on ollut minulle aina kovin vaikea. Lisäksi siihen liittyy mielenterveysongelmia eikä asiaa tee helpommaksi se, että olen bi.”
- ”Armeija ei antanut vapautusta, kun vetosin homoseksuaalisuuteen, joten valitsin siviilipalveluksen, sillä epäilen että joutuisin tovereiden silmätikuksi suuntautumiseni vuoksi, enkä halua olla kaapissakaan.”

Ei-heteroseksuaaliset miehet

- ”Haluan elää muuten normaalisti, mutta seurustella miesten kanssa, ehkä myös naisten. Näin ollen haluan ja aion myös mennä armeijaan ja tod.näk. myös viettää siellä 12kk.”
- ”Olin erittäin innokas menemään armeijaan, enkä nähnyt seksuaalisen suuntautumisen vaikuttavan siihen mitenkään. En kohdannut mitään syrjintää tai kiusaamista koko armeijan aikana, vaan pikemminkin koin, että on mukava olla paikassa jossa on paljon poikia ja miehiä.”
- ”Olin varma, että haluan armeijaan. Ajatus siviilipalveluksesta ahdisti asepalvelusta enemmän. Aluksi luulin, että haluan selvitä palveluksesta mahdollisimman lyhyessä ajassa, mutta kun huomasin, että pärjään muita paremmin lähes kaikissa asioissa, halusin kouluttautua intissä enemmän. Kävin lopulta ruk:n. En puhunut homoudestani kenellekään, mutta tiesin, että siitä puhuttiin palveluspaikassani, koska paikka oli pieni ja melkein kaikki olivat samalta paikkakunnalta. Pysyin johtajana hurjan etäisenä alaisiini ja pidin välit muodollisina, mikä oli helppoa kaikkien ohjesääntöjen kanssa. Niiden taakse pystyi piiloutumaan ja niillä pystyi pitämään auktoriteetin yllä. Olen edelleen ylpeä siitä, että pystyin osoittamaan itselleni ja muille, että pieni, ei-voimakas homo pystyy suoriutumaan intistä siinä missä muutkin.”

Armeijakokemukset

- ”Asevelvollisuusaikana salasin homouden, mutta se oli huomattavasti helpompaa ja luonnollisempaa kuin nykyisin, koska en ollut vielä seurustellut tai harrastanut seksiä miehen (tai kenenkään muunkaan) kanssa enkä siksi ollut niin täydellisen varma suuntautumisestani.”
- ”Pidin kovasti armeijasta ja siellä sain muodostettua myös hyviä kaverisuhteita vaikken missään vaiheessa kertonut seksuaalisesta suuntautumisestani. Tämä minulle ainutkertainen kokemus, koska en yleensä pysty kunnolla rentoutumaan ihmisten parissa, joilta joudun asian salaamaan.”
- ”Ennen palvelukseen astumista mietin aika paljon, miten siellä suhtaudutaan homoihin. Lopulta se ei ollut ongelma, ehkä kuitenkin sillä kustannuksella että pysyin kaapissa - ei olisi ikinä tullut mieleen tulla kaapista, olisi tuntunut melkoiselta riskiltä. Toisaalta luulen, että minusta kiersi kyllä jonkun verran huhuja, mutta kukaan ei aiheuttanut mulle sillä mitään pahaa mieltä. Homofobista puhetta en muista itse kuulleen (joskin kyllä heteronormatiivista ja hurjan seksististä, sekä erään kapiaisen suunnasta karmean rasististakin).”

Kokemukset armeijasta II

- ”Se yhteishenki armeijassa on semmonen ”pillua, pillua, pillua”, ettei muuta ajatusta edes suvaita. Siellä muutenkin sikaillaan koko ajan, ja ei saatana jotkut on ihan jumalattoman TYHMIÄ.”
- ”En ollut vielä armeijassa täysin löytänyt itseäni, joten en kokenut ongelmia armeijan suhteen. Kertausharjoituksissa olen sitä vastoin ollut usein ja kouluttajien homofobinen asenne ja asiaan liittyvä homohuumori alkaa todella ärsyttää. Viimeksi jo mainitsin asiasta - tosin nimettömässä palautteessa.”

Kokemukset armeijasta III

- ”Kuvittelin ennen asepalvelukseni suorittamista, että minun ei tarvitsisi salailla suuntautumistani. Tämä ei pitänyt paikkaansa. Puolustusvoimien suhtautuminen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin on näennäisen hyväksyvä byrokratiassa ja kirjoitetuissa säännöissä, mutta käytännön palveluksessa aivan yhtä syrjivä ja alentava kuin aina ennenkin. Täysi avoimuus seksuaalivähemmistöihin kuulumiseen suhteen on Suomen Puolustusvoimissa täysi mahdottomuus. Suoritin palvelukseni puolessa vuodessa, mutta olisin voinut kuvitella viihtyneeni palveluksessa pidemmänkin ajan, jos asenteet olisivat olleet paremmat. Erityisen ongelmallisiksi koen avunsaantimahdollisuudet syrjityksi tulemisen suhteen: näitä olivat sotilaspastori, joka jo uskonnollisen vakaumuksensa ja siihen liittyvän arvomaailman suhteen oli kyseenalaistettava avunantaja, seksuaalivähemmistöt marginalisoiva kuraattori ja upseeristo, joka puheissaan joko avoimesti tai rivien välistä tuomitsi seksuaalivähemmistöt. Käytännön tasolla syrjiminen ja marginalisointi tapahtuvat muun muassa niin, että varusmiesten seurustelukumppanit ovat aina henkilökunnan puheissa tyttöystäviä ja vaimoja. Jos mahdollisista poikaystäväistä tai aviomiehistä mainitaan, se tapahtuu yksinomaan siksi, että jaksettiin muistaa myös naispuolisten asepalvelusta suorittavien olemassaolo, mutta sitäkin tapahtui sangen harvoin. Seksuaalivähemmistöjä syrjivät sutkaukset ja vitsit esiintyivät lähes päivittäin sekä muiden varusmiesten, aliupseerien ja varuskunnan henkilökunnan puheissa. Alokaskauden varusmiesten oikeuksiin ja velvollisuuksiin sekä etiikkaan liittyvällä oppitunnilla valmiissa Powerpoint-esityksessä oli liuskassa erikseen kerrottu siitä, että seksuaalisen suuntautuminen ei koskaan saa vaikuttaa asevelvollisuuden suorittamiseen tai johtaa syrjimiseen. Tämän liuskan oppituntia pitänyt yliluutnantti ohitti riuskasti ja siirtyi muihin aiheisiin. Suoritin palvelukseni vuonna 2011.”
- ”Kauempana pääkaupunkiseudusta koin miltei syrjintää pieneltä osalta kouluttajia. Mutta Uudenmaan läänin palvelupaikoissa oli minulla johdonmukaisen tasavertainen kohtelu, ja viihdyin loistavasti, olin pidetty ja menestyin ”sotilaallisissa toimissa”. Uudellamaallakin osa alokasajan tovereista vieroksui, ja yritti mobatakin. Onneksi olin ”stadin baanalla” oppinut elkeet, ja pistin pikaisen stopin kiusantekoon.”

Kanta

- ”Armeijan pitäisi taata, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöillä on siellä turvallinen ilmapiiri eikä tarvitsisi pelätä syrjintää.”

Päätelmiä

- Armeija rakentuu maskuliinisuuden linnakkeeksi tarinoissa, josta tavoitellaan todistusta omalla mieheydelle/maskuliinisuudelle/normaaliudelle tai kunnon kansalaisuudelle tai josta otetaan etäisyyttä, koetaan siihen sopimattomuutta, pelätään siihen liittyvää syrjintää ja kiusaamista
- Puolustusvoimat ei ole aktiivisesti purkanut syrjiviä rakenteita ja käytäntöjä ja siten se ylläpitää epätasa-arvoa ja epäoikeudenmukaisuutta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen näkökulmasta